

Remco Ensel, *Haatspraak. Antisemitisme – een 21^e-eeuwse geschiedenis* (Amsterdam: Amsterdam University Press, 2014, 433 pp., ISBN 978 90 8964 750 4).

In mei 2003, bijna zestig jaar na het einde van de Tweede Wereldoorlog, zorgden incidenten tijdens en vlak na de dodenherdenking voor grote ophef in autochtoon Nederland. In het Amsterdamse stadsdeel De Baarsjes hadden Marokkaanse jongeren de twee minuten stilte ruw verstoord. Kwetsende spreekkoren waren aangeheven: ‘Joden moeten we doden’ had men onder meer geroepen. Hier, maar ook elders in Amsterdam, hadden groepen jongeren – wederom merendeels van Marokkaanse afkomst – na afloop van de ceremonie de neergelegde bloemen vernield. Veel opiniemakers, politici en journalisten waren verbijsterd. Het ‘kransenvoetbal’, meenden zij, legde pijnlijk bloot hoe diepgeworteld Jodenhaat binnen de Marokkaanse, of algemener gezegd: de islamitische gemeenschap in Nederland was. Waar antisemitisme onder de autochtone bevolking na de oorlog gaandeweg was geslonken, was het verontrustend sterk in de moslimgemeenschap in Nederland – en dan met name onder Marokkaanse jongeren.

Deze laatste veronderstelling, zo laat de Nijmeegse cultuurhistoricus Remco Ensel in *Haatspraak* overtuigend zien, is maar ten dele juist. In dit werk wordt een lange reeks van naoorlogse incidenten waarin Joden beledigd, gekwetst of bedreigd werden onder het vergrootglas gelegd. Ensel begint zijn verhaal in 1967, het jaar waarin Israël zijn Arabische buurlanden militair vernederde en belangrijke terreinwinst boekte: Jeruzalem werd bezet, evenals de Gazastrook, de Sinai, de Westelijke Jordaanoever en de Golan-hoogte. Een enorme vluchtelingenstroom van Palestijnen uit die veroverde gebieden kwam op gang. De Palestijnen die bleven, werden onderworpen aan een Israëlisch bezettingsbewind.

Het jaartal is niet voor niets gekozen: ‘1967’ voegde een nieuwe dimensie toe aan de reeds bestaande stereotype beelden over Joden. Voortaan waren Joden voor veel Nederlanders niet alleen slachtoffers van vervolging en vernietiging, maar ook neokolonialistische daders: witte, westerse overheersers. In de jaren na 1967 waren het vooral linkse, activistische studenten, katholieke voormannen en Palestijnse vluchtelingen die dit veronderstelde zionistisch daderschap provocerend tegenover het Holocaust-slachtofferschap plaatsten. In de jaren tachtig, toen de Israëlische strijdmacht zich in het door de burgeroorlog verscheurde Libanon mengde en huishield onder de aldaar aanwezige Palestijnse vluchtelingen en niet veel later in Israël zelf de Eerste Intifada uitbrak, werd de koppeling van Joden aan Israël

als daerstaat nog sterker gearticuleerd. In de lezing van velen in Nederland waren Palestijnen nu de slachtoffers van vervolging en vernietiging; Joden waren het dadervolk. Nederlandse solidariteitscomités vergeleken zonder blikken of blozen de Palestijnse vluchtelingenkampen Sabra en Shatila, waar het Israëlische leger honderden mensen had vermoord, met Auschwitz.

Tot zover – we zijn inmiddels ongeveer op de helft van het boek – is het boek geen 21^e-, maar 20^e-eeuwse geschiedenis: Ensels heeft zijn verhaal chronologisch geordend in tien hoofdstukken en pas in hoofdstuk 6 begint de 21^e eeuw. In deze laatste vijf hoofdstukken gaat het overigens wél goeddeels over Joden en Israël ‘als belangrijke imaginaire opponent’ (169) binnen de (Marokkaanse) moslimgemeenschap van Nederland – en in het bijzonder onder de ‘protestgeneratie’ van jongeren in die gemeenschap.

De Tweede Intifada die in 2000 uitbrak, leidde in Nederland tot een overvloed aan anti-Joodse uitingen. Marokkaanse jongeren – op straat, op het internet en in hun (hiphop of rap-)muziek – gaven openlijk blijk van hun aversie jegens Joden. Nieuwe en oude stereotypen versmolten moeiteloos: Joden zijn sluw, (Palestijnse) kindermoordenaars, onbetrouwbaar, op geld belust, en uit op werelddominantie; zij bepalen de politiek in Amerika, in het Midden-Oosten en in Nederland; zij zijn de uitbuiters van de armen, de onderdrukkers van moslimbroeders wereldwijd en de bestrijders van de islam. Moeiteloos ook werd de Holocaust ingezet tégen Joden: Anne Frank woont in Gaza en de achterstelling van Palestijnen in Israël is de ‘tweede Holocaust’.

Op zijn best is de auteur in het verklaren van het ontstaan van dat Joodse tegenbeeld onder Marokkaanse jongeren. Ensels grote kennis van de Marokkaanse samenleving bewijst hier zijn meerwaarde. De Zesdaagse Oorlog veranderde ook in Marokko de verhouding tussen Joden en niet-Joden: terwijl de leiders van de jonge Marokkaanse natie zich pontificaal schaarden aan de zijde van hun Arabische broeders, verruilden duizenden en duizenden Joodse Marokkanen hun land voor Israël. De eerste generatie Marokkaanse vluchtelingen en gastarbeiders die naar Nederland kwamen, namen hun anti-Israëlische en anti-Joodse discours uit Marokko mee. De afkeer van Joden werd nog groter door de allengs groeiende maatschappelijke kritiek op de islam in Nederland, een tendens die naar Ensels mening begon na de Rushdie-affaire van 1989, toen niet-islamitische en islamitische Nederlanders diametraal tegenover elkaar kwamen te staan. Vanaf dat moment ook werd het Palestijns-Israëliësch conflict voornamelijk in religieuze termen geduid en werden Joden/Israël steeds meer als vijand bestempeld.

Haatspraak is een knap en geleerd boek, waarop overigens ook wel kritiek te leveren valt. Zo is de auteur niet echt een meester in beperking. Voor de lezer is het soms een hele uitdaging de rode draad te volgen. Ook op de keuze van incidenten is wel wat aan te merken. Lang niet alle incidenten worden even uitvoerig besproken (Gretta Duisenberg, bijvoorbeeld, komt er met een paar zinnen wel erg bekaaid van af; het wat meer traditionele antisemitisme van Florrie Rost van Tonningen-Heubel

en Joop Glimmerveen komt helemaal niet aan bod). Ook is de auteur wat zuinig in zijn bronnenverantwoording: er wordt niet toegelicht waarom de trend in recente anti-Joodse incidenten wordt gereconstrueerd op basis van meldingen binnengekomen bij het Centrum Informatie en Documentatie Israël (en niet op basis van aangiften bij de politie, om een andere voor de hand liggende bron te noemen). Deze kanttekeningen doen echter weinig af aan de grote waarde van dit boek. Het is Ensels verdienste dat er nu een eerste wetenschappelijke studie ligt over het hedendaags antisemitisme in Nederland.

Geraldien von Frijtag Drabbe Künzel, Universiteit Utrecht